

2.2.2.2 STEDENBOUW

“No matter how high a wall we build to keep intruders out, no matter how strictly we exclude outsiders [...], we just end up damaging and hurting ourselves”
Haruki Murakami¹

De architectuur, die voor individu en gemeenschap een teken is dat bindt, zorgt door het stellen van grenzen, voor een eerste menselijke ordening in het landschap. Dit kan ook gedaan worden door het ‘benoemen’ van een berg of het uitkiezen van een open plek in het bos. Telkens ontstaat hierdoor een grens in ruimte en tijd, waardoor afstand en oriëntatie mogelijk worden. De ruimte is niet meer mateloos, maar herkenbaar, beheersbaar.²

De Noorse architect Christian Norberg-Schulz stelde dat door de architectuur relaties gelegd moeten worden tussen de verschillende topoï (huis, stad, landschap) die de ‘existentiële ruimte’ van de mens vormen, en die deel uitmaken van grotere gehelen. De hedendaagse trend is daarentegen eerder gericht op infrastructuur en netwerken, met tot gevolg een verregaande versnippering van de (stedelijke) ruimte en daardoor het ontstaan van desoriëntatie, afstand en barrières en tenslotte het verlies van identiteit. De architectuur ‘vergeet’ op die wijze immers haar functie als vormer van een eenheid van tijd en ruimte (cf. de Franse architect Virillio).³

Volgens sommige auteurs is er momenteel zelfs een deterritorialisering aan de gang. Hedendaagse barrières zijn daarenboven in toenemende mate onzichtbaar en camoufleren het geweld dat sociale hiërarchieën in de ruimte met zich meebrengen, waarbij iedereen automatisch een bepaalde plaats in de ruimte krijgt (of zelfs helemaal geen...).

Heel goed zichtbaar daarentegen zijn de zgn. *gated communities*. Meer dan 16 miljoen Amerikanen leven in ommuurde wijken (in Los Angeles zelfs 40%; in zuid-Californië zijn er

¹ “Hoe hoog ook de muur is om indringers buiten te houden, hoe strikt we ook zijn in het uitsluiten van buitenstaanders, we beschadigen alleen onszelf”: de Japanse schrijver Haruki Murakami in de brief waarmee hij de Hans Christian Andersen Literatuurprijs in 2016 aanvaardde.

² Wanneer de Romeinse keizer Constantijn in 330 voor Byzantium (‘Constantinopel’, nu Istanbul) koos om er een tweede, nieuw Rome te vestigen, wijdde hij op 11 mei dat jaar de stad in door, naar verluidt, te voet de omvang ervan af te bakenen met een speer: L. Devoldere, *Zwerven langs de limes. De randen van het Romeinse Rijk*, Amsterdam, 2024, 187. Het schiereiland, het historisch hart van de stad, Fatih, was afgezoomd door de Zee van Marmara, de Bosporus-rivier, de Gouden Hoorn en een landzijde met de muren van Theodosius; daaraan kwam een einde in 1453 wanneer de Ottomaanse ‘keizer’ Mehmet II een kanon gaten in de muren liet schieten (Idem, 188-189)

³ K. Van Synghel in *De Standaard*, 19-20 maart 2005. Zie hierover ook: H. Heynen, De opkomst van de plaatsloosheid, in H. Heynen e.a., red. *Dat is architectuur*, Rotterdam, 2001, 762-765.

zelfs *gated cities*, zoals Campion Hills)⁴. Er zijn daar verschillende redenen voor: mensen zijn op zoek naar veiligheid en geborgenheid en ze willen opnieuw leven in een gemeenschap van gelijken; ze werken echter zo de segregatie (en het racisme) in de hand en verhinderen een stad om een sociale gemeenschap te vormen. Margit Mayer zag zelfs dat heel de bebouwde oppervlakte een exclusie-zone aan het worden is: “*cities have transformed into gated communities and privatized public spaces, where wealthy and poor districts are increasingly separated by invisible barriers [...] and access of the poor to the amenities and infrastructures that cities once held for all have become more and more restricted*”.⁵

Is een grens een grensgebied, dan kan er ook een soort ‘niemandsland’ ontstaan: de veldjes, randen en rafels van het stedelijk landschap die (ogenschijnlijk) geen bestemming of eigenaar hebben. Doorgaans worden ze ‘*dead zone*’, ‘*no man’s land*’ of ‘*void*’ genoemd, maar ze zijn dat allesbehalve. In die randgebieden, op de onzekere grens tussen stad en platteland, ontstaan ook wat Paul Farley en Michael Symmons Roberts “*desire paths*” (“wenspaden”) hebben gedoopt: “*lines of footfall worn into the ground*”, die de geordende, gecentraliseerde plaatsen van de stad omvormen tot geheime plekjes, als “*subtle resistance to the dead hand of the planner*”⁶

⁴ in 2009 bouwde Rio de Janeiro aan een muur rond de favela ‘om te beletten dat het regenwoud ingepalmd werd’: *De Standaard*, 30 maart 2009. Sinds 1986 scheidt een drie meter hoge muur in Lima (Peru) de sloppenwijk Pamplona Alta van de ‘*gated community*’ Casuaninas – de langste stedelijke muur ter wereld. In de VS staan er tussen het door witten bewoonde Gross Point en Detroit dat overwegend door zwarten bewoond wordt, verkeersobstakels, muurtjes midden op straat, die samen, niet in naam maar wel in de praktijk, een ‘muur’ vormen. In de Nigeriaanse hoofdstad Abuja wordt aan een nieuwe ‘stad-in-de-stad’ voor de rijken gebouwd, die volledig ommuurd is: N. Hannes, De muur tussen arm en rijk, in: *De Standaard Weekblad*, [natv], 23-27.

⁵ M. Mayer, The ‘right to the city’ in the context of shifting mottos of urban social movements, in *City*, 12, 2009, 2-3, 367 (geciteerd in M. Beaumont, *The Walker. On finding and losing yourself in the modern city*, London–New York, 2021, 234).

⁶ P. Farley & M. Symmons Roberts, *Edgelands. Journeys into England’s true wilderness*, London, 2011, 23 (geciteerd in M. Beaumont, *The Walker. On finding and losing yourself in the modern city*, London–New York, 2021, 212)